

MESİHİ'NİN DÜNYA EDEBİYATINDA YER ALAN «BAHARİYE»Sİ

Fehim Bayraktareviç *

İslâm dininin tesiri altında gelişen Yakın Şark'ın üç edebiyatından biri olan Fars edebiyatı, en çok isim ve eserlerle dünya edebiyatında kendine bir mevki işgâl etmiştir. Firdevsî ve Şah nâm esi, Hafız ve gazelleri, Sadi ve Gülüstân'ı ve ezcumle herhangi bir İngiliz ile Amerikalı için bir nevi yerli klâsik mesabesinde bulunan Ömer Hayyam ve Rubaileri zikrolunabilir. Yakın Şark'ın ikinci edebiyatı olan Arap edebiyatı ise daha başka bir manzara arzeder. Arapların, Kuran-ı Kerim ile Binbin Gece Masalları'ndan başka, daha bazı edebiyat nevelerine sahip olduklarını vasatî bir batılı nâdiren bilmektedir. Türk edebiyatı ise bu bakımdan en az bilinenidir ve dışarıda nâdiren her hangi bir kimsenin bir Türk şairi hakkında malûmatı vardır ; çünkü dünya edebiyatı tarihlerinde Türk edebiyatından ya hiç bahsedilmemiştir veya sathî bir şekilde bahsolunmuştur. Dünya edebiyatı antolojilerinde de buna benzer bir durum müşahede olunmaktadır. Yalnız, Doğu Lirik'i (Lyrik des Ostens)¹ adındaki antoloji bu bakımdan bir istisna teşkil etmektedir. Ancak bu eserde, bazı Türk şairlerinin Alman okuyucusuna takdim edilmesi, ilk teşebbüs olarak sayılmaktadır. Diğer taraftan, Laaths'ın Almanca olarak yayınladığı Dünya Edebiyatı Tarihi'nde ise Türk edebiyatından söz edilmemiştir².

Türkler de öteden beri bu duruma vakıftırlar. Bir Türk edibinin lâtife olarak söylediğine göre, Türk edebiyatından yalnız Nasreddin Hoca dünya edebiyatına

* Bu makale, Letopis Matice Srpske, Yıl 131, Cilt 376, Novi Sad, 1955, s. 142-147'deki *Jedna turska pesma koja ušla u svetsku književnost* adlı Sırpça aslından, Türkçeye İsmail Eren tarafından tercüme edilmiştir.

1 Doğu lirikin tamamını ihtiva eden en yeni antolojinin başlığıdır (Münich, 1952). Bu eser hakkında daha fazla bilgi, Çetine (Cetinje) şehrinde yayınlanan *Stvaranje* dergisinde mevcuttur (C. IX, 1954, s. 390 - 397).

2 *Geschichte der Weltliteratur*. Eine Gesamtdarstellung von Erwin Laaths, München, 1953. Bu eser hakkında yazdığım tanıtma için bk. : Knyijevne novine, Belgrad. 10 Haziran 1954 (Y. I, S. 22, s. 5-6).

dahil olmuştur. Bununla birlikte, bu lâtifede de az çok hakikat payı vardır. Çünkü Goethe'nin bu Türk lâtifecisine karşı oldukça ilgi gösterdiği ve lâtifelerinin çevirilmesini istediği gibi, gerçekten Nasreddin Hoca birçok Avrupa milletleri tarafından tercüme edilmiş ve tanınmıştır. Öte yandan Hoca'nın lâtife ve fıkralarının hakikî bir edebiyat sayılmayışından başka hepsinin de Türk menşeli olmayışı yanısıra Hoca'nın da tarihî hüviyeti günümüze kadar katiyetle tespit olunamamıştır³.

Bu suretle, Türk edebiyatından, ağır ağır ve nâdiren açılan dünya edebiyatı panteonuna hiç bir şeyin dahil olmadığı zannı uyanmaktadır. Fakat hakikatte durum böyle değildir. Daha iki yüzyıl kadar önce İngiltere'de çevirilip yayınlanmış bir Türk şiirinin bu panteonun kapısına vurması gün geçtikçe yaklaşmaktadır. Tanınmış İngiliz müsteşirî Sir Williams Jones (1746 - 1794)⁴, daha 1774 yılında yayınlamış olduğu *Asya Şiiri Antolojisi*'ne⁵, Türk edebiyatından yalnız Mesîhî'nin *Bahariye* şiirinin hem orijinalini hem de Lâtince mensur⁶ ile manzum tercümesini⁷ dahil etmiştir. Jones'un bu mensur çevrisi, diğer Avrupa milletlerinin de bu Türk şiirini tanımasına vesile olmuştur. Daha 1787 yılında Toderini, *Türk Edebiyatı*⁸ adlı eserinde, Jones'un Lâtince çevirisini iktibas etmiştir. Daha sonraları bu

3 Bütün bu meseleler hakkında daha etraflı bilgi, tarafımdan yazılan *Nasredin Hoca'nın problemi* [Nasreddin Hoca Problemi] incelemede mevcuttur (Prilozi za knjevnost, yezik, istoriju i folklor, C. XIV, S. 1-2, Belgrad, 1934, s. 81 - 152).

4 Jones, *Şahname*'den (Lâtîn hexa vezinde !) bir nümüne vermekle Firdevsî'yi Avrupalılara ilk defa tanıtmıştır. Bundan başka, Kâlidâsa'nın *Sakuntala* adlı eserini ve en tanınmış Arapça *Muallaka* adındaki şiirleri de İngilizceye çevrilmiştir. Bu konular hakkında daha fazla bilgi, tarafımdan yayınlanan *Utitsay Istoka na Getea* [Doğu'nun Goethe üzerindeki etkisi] adlı eserde mevcuttur (Gidişnyak Nikole Çupiça, Belgrad, 1939, C. XLVIII, s. 1-132).

5 *Poeseos Asiaticae Commentariorum libri VI cum appendice*. Bu eseriyle Jones, kısa bir süre içinde Avrupa'da üne ulaşmıştır. Bu eserin ikinci baskısı üç yıl sonra (1777) Leipzig'te yayınlanmıştır. Her iki baskı bugün pek nadir olduğu için, bunlar hakkında daha fazla bilgi, J. Fück'ün *Die arabischen Studien in Europa* (Leipzig, 1944) eserinde verilen teferruatlı tavsiften elde ettim.

6 Jones'un yapmış olduğu mensur Lâtince tercümenin ilk kütası şöyledir : "Audis lusciniæ cantum dicentis : Ver ades ; instruitur verno tempore in omni horto conopeum (sic !) : argentum spargunt flores amygdalæ. Sis laetus et hilaris ; nam advolat, haud manet verna tempestas".

7 Jones'un Türk kafiyelerini taklit etmeksizin yapmış olduğu serbest manzum tercümenin başlangıcı şöyledir :

Alites audis loquaces per nemora, per arbutos,
Veris adventum canentes timido modulamine ;
Dulce luget per virentes mollis aura amygdalas.
Nunc amandum est, nunc bibendum ; florem Ver fugit, abit !

8 Giambatista Toderini, *Letteratura turchesca*, Venezia, 1787, I, s. 217 - 219 (Rossi'ye göre).

tercüme esas tutularak, Almancaya meâlen manzum olarak çevirilmiş ve Wiland'ın *Deutscher Merkur*⁹ dergisiyle Hammer'in *Osmanlı Şiiri Tarihi* (1836)¹⁰ adlı eserinde yayınlanmıştır. Bu şiirin Fransızcaya yapılan mensur tercümesi Dora d'Istria'nın *Osmanlı Şiiri* (1877)¹¹ eserinde, daha sonra Navarian da *Şair Sultanlar* (1936)¹² adlı eserinde yayınlanmıştır. Fakat bunlardan daha önce Michaud'nun *Genel Biyografi*'sinde (Mesîhî maddesinde)¹³, Jones'un tercümesinden altı kıta meâlen manzum olarak çevirilip yayınlanmıştır. Jones'un mensur tercümesi, İtalyan edibi Giovanni Marchetti (1790-1872)'yi bu Türk Bahariye şiirini pek serbest fakat güzel mısralarla İtalyancaya çevirmeğe teşvik etmiştir¹⁴.

Jones'un ilk Lâtince verziyonundan yapılan bu muhtelif çevirilerden başka, tanınmış İngiliz türkologu Gibb *Osmanlı Şiirleri* eserinde (1882)¹⁵, bu şiiri Türkçeden İngilizceye meâlen manzum olarak çevirmiş, daha sonra (1902'de) bu tercümeyle başka bir şekilde *Osmanlı Şiiri Tarihi* adlı eserinde tekrar yayınlamıştır¹⁶. O. Rescher (1941)¹⁷ ve A. Schiemel (1952)¹⁸, Bahariye'yi Türkçeden Almancaya meâlen manzum olarak tercüme etmişlerdir. Bundan başka, 1954 yılında, İtalyan müsteşriki E. Rossi, *Oriente Moderno* dergisinde, Bahariye'yi Türk Lâtin harflerinde, İtalyanca mensur tercümesiyle Jones'un Lâtince

9 *Deutscher Merkur*, 1773-1810 yılları arasında Weimar'da yayınlanan aylık bir dergidir.

10 Hammer - Purgstall, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*, Band I (Pesth, 1836) ,s. 299.

11 Dora d'Istria, *La poesie des Ottomans*, 2. baskı, Paris, 1877, s. 132 - 134 (dokuz kitabın Fransızca mensur çevrilişi yayınlanmıştır).

12. A. Navarian, *Les sultans poètes*, Paris, 1936, s. 45. Bu eserde yayınlanan dokuz kıta, hemen hemen aynen Dora d'Istria'dan iktibas edilmiştir.

13 J. Fr. Michaud, *Biographie universelle*, bk. : *Mesîhî*

14 Marchetti'nin meâlen yapmış olduğu manzum tercümesinin hepsini Rossi, *Oriente Moderno* dergisinde iktibas etmiştir (XXXIV, 1954, s. 87 - 90). Türkçede dörder mısradan ibaret olan kıtalar yerine İtalyancadaki çevride bir kıtada onbir mısra vardır.

15 E. J. Gibb, *Ottoman Poems translated into English verse in the original forms*, London - Glasgow, 1882, s. 28. (Şahsi anlayışıma göre, İngilizcede bir heceli kelimelerin çokluğundan dolayı burada orijinal vezin, yani ondeş hece, oldukça geniştir). Bununla birlikte, Gibb'in notlarından (s. 238-239) da anlaşıldığına göre, Mesîhî'nin bu şiiri Türkler arasında pek bilinmediği ve bu husus hakkında kendisinin daha o zamanlar malûmatı olduğu anlaşılmaktadır.

16 *History of Ottoman Poetry*, c. II, s. 238 - 241 (yer yer değiştirilmiş aynı tercüme yayınlanmıştır). 1909 yılında yayınlanan bu eserin VI. cildinde (s. 86-87), bu şiirin Arap harfli Türkçe metni de neşrolunmuştur.

17 Bu şiirin Rescher tarafından meâlen yapılan manzum Almanca tercümesi, *Ein Gesamtüberblick über die Türkische Literatur von Hasan Ali Yücel* (İstanbul, 1941, s. 99) adlı esere yayınlanmıştır.

18 Adı geçen *Lyrik des Ostens* Antolojisi, s. 121 (yalnız yedi kıta yayınlanmıştır).

mensur tercümesinin tamamını, diğer Lâtince, Almanca ve Fransızca tercümelerden de bazı örnekler yayınlamıştır¹⁹. Nihayet, burada Bahariye'nin yayınladığımız Sırpçahırvatça manzum çevirisi, Türkçe orijinalinden yapılmıştır²⁰.

Şimdiye kadar zikretmiş olduğum çeşitli çevirilerle Mesîhî'nin şiiri gerçekten dünya edebiyatına dahil olmuştur. Bu şiir, acaba sanat değeri bakımından da bu mevkii hak etmiş midir? Kanaatimize göre, Mesîhî'nin Bahariyesi birçok sebepten dünya edebiyatı panteonunda bulunması gerekir. Priştine şehrinde dünyaya gelen, 1512 yılında ise İstanbul'da ölen Mesîhî²¹, en büyük Türk şairi Bâkî'den önceki şairlerin en meşhuru olup, bunların arasında «mertebe» bakımından üçüncüydü. Özellikle Şehrengiziyle Türk şairleri arasında nev'i şahsına munhasır bir yeri vardı. Mesîhî'nin bazen gayet acayip ve cüretli olan teşbihleri, Arnavut menşeli olmasıyla izah edilmektedir²².

Bahariye şiiri, Mesîhî'nin en önemli vasıflarını ihtiva etmektedir. Her şeyden önce, şekil bakımından bu şiir, ne o vakitler hâkimi mutlak mevkiinde bulunan bir gazel²³ ne de alışlagelmış bir kasidedir²⁴. Bahariye, dörder mısralı onbir kıt'adan ibaret bir şiir olup, her ilk üç mısraın kafiyeleri ve her dördüncü mısraın nakaratı da aynıdır. Bundan başka, ilk ve son kıtaların kafiyeleri de bir birine benzemektedir. Mısralar onbeş heceli yani r e m e l vezindedir²⁵. Hatta Tennyson, Jones'un adı geçen Antolojisinin tesiri altında kaldığından aynı vezin üzere L o c k s l e y H a l l adlı eserini terennüm etmiştir²⁶.

19 E. Rossi, *L'ode alla primavera del turco Mesîhî tradotta in latino da W. Jones e ricantata in italiano da G. Marchetti* (1834), Oriente Moderno, XXXIV, 1954, s. 82 - 90. Bibliyografik imkânlarımız sınırlı olduğundan dolayı daha önce incelediğim fakat şimdi tekrar gözden geçirmek imkânına sahip olamadığım eserler hakkında bilgiyi, E. Rossi'nin makalesinden elde ettim.

20 Hemen hemen hiç bir farkı olmayan Gibb'in Arap harfli ve Rossi'nin Lâtin harfli Türkçe metinlerinden yararlandım.

21 Şairin öz adı İsa'dır-Mesîhî ise mahlası olup "Mesîhî'ye mensup" anlamını ifade etmektedir. Mesîhî adı Türkler arasında enderdir; Bosna'da ise Mesihoviç soyadı mevcuttur.

22 Saffet Bey Başağaç, Türk şairi Alâeddin Sabit'in bazı cüret ve teşbihlerini, İslav yani Uşiçe asıllı olmasıyla izah etmektedir.

23. Gazel, 7 - 12 beyitten ibaret küçük lirik bir şiir olup aynı kafiye ile (aa, ba, ca, da ...) sonuçlanması şarttır.

24 Genellikle Türklerde kaside en azından 13 beyitlik bir methiye veya ilâhî olup, her bir beytin kafiyesi de aynıdır.

25 Arap remel vezni şu hecelerden ibarettir :

— — / — . — — / — . — — / — — (onbeş hece).

26 İslâmiyetten önce en büyük şairlerden biri olan İmr'ül-Kays'ın *Muallakâ* ve düstüncelerinin tesiri altında kaldığı bir gerçektir. Yalnız tavil vezni yerine remel veznini kullanmıştır. Vezin mukayesesi için *Locksley Hall* eserinin başlangıcını aktarıyorum :

Comrades, leave me here a little, while as yet 'tis early morn :

Leave me here, and when you want me, sound the bugle-horn.

(*Poetical Works of Alfred Lord Tennyson*, London, 1907, s.98.)

Muhteva bakımından da Mesîhî'nin bu şiiri, aynı konudaki diğer Türk şiirlerinden oldukça farklıdır. Bu şiir, Mesîhî'nin şahsî duygularıyla hayat görüşünü aksettirmekte ; bize gerçek Mesîhî'yi tanıtmaktadır. Hâmisi olan sadrazam Hâdım Ali Paşa, kâtibini aradığı zaman nâdiren vazifesi başında bulurdu. Çünkü Mesîhî, ekseriya divan dışında bulunmayı, meyhane ile bahçelerde vakit geçirerek tabiatla çeşitli güzellik nevilerden haz almayı tercih ederdi. Kısaca bu şiir, anakreonik, Hafız ve Spenservârî²⁷ hayat görüşünün ifadesi olup daima insanın ruhunda husule getirdiği düşünce ve cazibeyi ihtiva etmektedir. Ancak bu genel beşerî muhtevasıyledir ki bu şiir, birçok Avrupa ediplerine bu derece kuvvetli bir tesirde bulunabilmiştir.

Bu şiir, yalnız tek tük conventionnel Farsça unsurlarla islâm dinine hâs bazı akideleri ihtiva etmektedir. Gerek bu sebepten gerekse bazı aşırı cüretli teşbih ile tasvirleri havi olduğundan bu şiir ancak bu yerlerin açıklamasından sonra tamamen anlaşılacaktır.

Şimdi ise şairin kendini işidelim.

MESİHİ : BAHARİYE

Dinle bülbül kıssasın kim geldi eyyam-ı bahâr
Kurdı her bir bâğda hengâme hengâm-ı bahâr
Oldı sîm-eşân ana ezhâr-ı bādâm-ı bahâr
'Ays ü nûş et kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr
Yine envâ'ı şükûf ile bezendi bâğ ü râğ
'Ays için kurdı çiçekler sahn-i gülşende otağ²⁸
Kim bilür ol bir bahâra kim ölüp kim kala sağ
'Ays ü nûş et kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr
Taraf-i gülşen Nûr-ı Ahmed²⁹ birle mâlâmâldır
Sebzeler anda Sahâbe³⁰ lâle hayrû'l-âldır³¹
Hey Muhammed ümmeti ! vakt-i huzûr-i hâldir
'Ays ü nûş et kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

27 İngiliz şairi Edmound Spenser (1562 - 1599) 'in adıyla dokuz mısralık bir kıta maruftur (Spenserian Stanca). E. Spenser, Mesîhî'nin ölümünden tam elli yıl sonra dünyaya gelmiştir. Bazı lirik şiirleri, özellikle bir bahariyesi, Mesîhî'nin anlayışına benzemektedir (*Lyrik des Abendlands*, München, 1953, s. 223).

28 Bahar açmış koruyu kasetmektedir.

29 Bazı inançlara göre Muhammed (Kuran'da Ahmed olarak da adı geçmektedir) nurdan yaratılmıştır. Buna benzer bir nur içinde bahçe de bulunmaktadır.

30 Yeşil boya mukaddes bir renk olup, burada Muhammed'in arkadaşları olan sahâbî kasetmektedir.

31 Şiirde kırmızı lâleler Muhammed'in ahfadını, daha geniş anlamda ise ümmetini belirtmektedir.

Kıldı şebnem girü cevherdâr tığ-i sûseni ³²
 Jaleler aldı havâyî toplar ile gülşeni³³
 Ger temâşâ ise maksûdun beni esle beni
 ‘Ays ü nûş et kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Ruhları rengîn güzellerdir gül ile lâleler
 Kim kulaklarına dürlü cevher asmış jaleler
 Aldanıp sanma ki bunlar böyle bâkî kalalar
 ‘Ays ü nûş et kim kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Gülistânda görünen lâle ü gül nu’man ile
 Bağda kan aldı şimşek nişter-i bârân ile³⁴
 ‘Ârif isen hoş geçür gel bu demi yârân ile
 ‘Ays ü nûş et kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Gitti ol demler ki olup sebzeler sâhib-firâş
 Gonça fikri gülşenin olmuşıdı bağrında baş
 Geldi bir dem kim kızardı lâle ile dağ ü taş
 ‘Ays ü nûş et kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Ebr gülzâr üstüne her subh gevherbâr iken
 Nefha-i bâd-ı seher pür nâfe-i Tatar iken ³⁵
 Gâfil olma ‘âlemin mahbûblığı var iken
 ‘Ays ü nûş et kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Bûy-ı gülzâr etti şol denlü havâyı müşk-nâb
 Kim yere inince olur katre-i şebnem gülâb
 Çarh otak kurdı gülistan üstüne günlük sahâb
 ‘Ays ü nûş et kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

Gülistânın her nesin aldı siyah bâd-ı hazân
 ‘Adl edüp birbir ile vardı yine şâh-ı cihân³⁶
 Devletinde bâdeler kâm oldu sâkî³⁷ kâmrân
 ‘Ays ü nûş et kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

32 Kılıca benzeyen süsen yaprağı üzerindeki çiyi (şebnem) cevhere benzetmektedir.

33 Havâyî toplar — iri çiy taneleri.

34 Kan değişimi için ilkbaharda hekime baş vurmak adetti. Kırmızı çiçekteki yağmur damlaları, güya çiçeğin bıraktığı kana benzetilmektedir.

35 En nefis misk, Tataristan’da, özellikle Hotan civarında (bugünkü Doğu veya Çin Türkistanı) elde edilmektedir.

36 Şâh-ı cihân — güneş.

37 Sâkî — içki sunan.

Umarım bulup Mesihî bu murabba' iştihâr
Ola ehline bu çâr-ebri' güzeller yâdigâr³⁸
Bülbül-i hoş-gûy-sin gül yüzlülerle yûri var³⁹
'Ays ü nûş et kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr

38 Bu dört mısralı kıtalar, güzel kızlarla yakışıklı delikanlılara benzemektedir, ki bunların ince tüy halindeki bıyıkları daha birer çift kaş (çâr-ebri') gibi görünmektedir.

39 Güçlü bir şekilde Türk şairlerini etkileyen Acem şairlerine göre, bülbül güle aşiktir. Burada ise Mesihî'nin kendisi bir bülbül olup "gül yüzlü" güzellere gitmesi gerekir.